Är offentliganställda annorlunda? Sektorstillhörighet och medborgarattityder i svensk politik

INGRID WIDLUND
Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala

Inledning[1]

En ny konfliktlinje?

Debatten om statens finanser och den offentliga sektorns framtid har intensifierats den senaste tiden. Det gäller hur omfattande statens ansvar bör vara, vilken inriktning välfärdspolitiken skall ha, dess konsekvenser och, inte minst, vad staten har råd med.[2] Redan 1985 hävdade dåvarande Sifochefen Hans Zetterberg i ett par artiklar att den offentliga sektorns expansion gett upphov till en ny politisk skiljelinje i svensk politik: "*Den stora konflikten i samhället är nu inte bara eller ens huvudsakligen klasskamp utan sektorskamp, en kamp om resurser mellan den privata och den offentliga sektorn*" (Zetterberg 1985a:8). Han hänvisade bl a till att den politiska enigheten kring välfärdsprogrammens finansiering och utformning upphört. Medan välfärdsstaten på olika punkter kritiserades i borgerlig debatt, så ägnade sig socialdemokratin åt att försvara rådande ordning, och i regeringsställning riva upp de borgerligas besparingsåtgärder (Zetterberg 1985b:3f). Men Zetterberg drev även tesen att det går en skiljelinje mellan de medborgare som får sin utkomst via skattemedel och de som har sin inkomstkälla i det privata näringslivet, via marknaden, som han skriver. Han visar att andelen offentligförsörjda (offentliganställda och s k "kassaklienter") sedan 80-talets början utgör en majoritet av väljarkåren, och att därför försvaret av en bibehållen offentlig välfärdspolitik är en vinnande strategi för socialdemokraterna. Genom att ha lockat till sig sympatier med löften om utbyggd välfärd och under hand gjort allt fler människor ekonomiskt beroende av det offentliga, hade socialdemokraterna enligt författaren byggt upp en "bastion" av väljarstöd för framtiden.

Denna artikel tar sin utgångspunkt i den zetterbergska tanken om en ny politisk dimension i svensk politik. Den svenska välfärdsstaten är alltså under omprövning samtidigt som, och bl a just på grund av att, en stor andel av befolkningen är anställd i stat och kommun eller har delar av sin utkomst från offentliga medel. Frågan är om dessa gruppers inställning till

det offentliga skiljer sig från privatanställdas inställning. Avspeglar sig den faktiska skiljelinjen mellan olika samhällssektorer även i attitydskillnader hos de individer som befolkar dessa sektorer?

Väljardata

Som underlag för sina påståenden hänvisade Zetterberg till uppgifter om partisympatier bland olika väljargrupper, och påpekade bl a att andelen LO-anslutna i privat tjänst, SAP:s "kärntrupp", hade minskat med omkring 10 procent sedan 60- och 70-talet. I sin analys av valet samma år (1985) kunde Zetterberg också konstatera att andelen offentliganställda tjänstemän som röstar socialdemokratiskt sedan 1979 hade ökat med 11% och att "socialisterna" nu var i majoritet bland de offentliganställda. På grundval av sådana förändringar slöt sig Zetterberg (1985b:5) till att väljarkåren håller på att omgrupperas längs en ny konfliktlinje. Detta påstående tillbakavisas av Mikael Gilljam i 1985 års valundersökning från statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Sambandet mellan anställningssektor och partival angavs vara "måttligt", och sektorsröstningen hade inte ökat mellan 1982 och 1985 års val. Sambandet ökade något vid tillämpning av Zetterbergs försörjnings-indelning, men Gilljam finner Sifo-chefens tes både "förenklad och ytlig", då styrkan i sambandet är tämligen begränsad (Holmberg och Gilljam 1987:191–198).

I motsvarande analys av 1988 års val diskuterar Maria Oskarsson sektorsröstning i ett längre tidsperspektiv, samt i förhållande till yrkesgrupp. Genom att rekonstruera en sektorsvariabel för valen mellan 1964 och 1973, kan hon visa att sektorsröstning inte är någon ny företeelse i svensk politik, men att riktningen delvis har ändrats under en dryg tjugoårsperiod. Under 60-talet var VPK:s väljare till övervägande del privatanställda, medan moderaterna hade större stöd bland offentliganställda. Under 80-talet har det för båda partierna varit tvärtom. Om man ser till det socialistiska blocket som helhet så är siffrorna också omsvängda. Från att ha haft ett starkare stöd bland privatanställda så kom väljarna under 80-talet (med undantag för just 1988 års val) övervägande från offentliga sektorn. Det visade sig också att sambandet i dag ser olika ut för olika yrkesgrupper. Anställningssektor har större betydelse för tjänstemännens än för arbetarnas partival. Oskarssons slutsats är dock att kontroll för yrkesgrupp inte förtar sambandet mellan anställningssektor och partival. Sektorstillhörighet har en *viss* fristående effekt, även om klassintresset fortfarande är dominerande bland väljarna (Gilljam och Holmberg 1990:231–240).

Efter valet 1991 konstaterar Gilljam och Holmberg att sektorsröstningen har ökat, och dessutom kan förmodas vara på frammarsch eftersom fenomenet är vanligare i yngre åldersgrupper (under 45 år) än bland äldre.

Även om klassröstning fortfarande är starkare, så har sektorsröstningen tagit in en bit av avståndet. Det socialistiska blocket fick exempelvis 45% av de offentliganställdas och 33% av de privatanställdas röster (Gilljam och Holmberg 1992:206ff). Det kan alltså vara så att tiden har hunnit ikapp Zetterberg. Ett halvt decennium efter hans artiklar i *Sifo Indikator*, konstaterar valforskarna att betydelsen av sektorstillhörighet har ökat. I de två senaste rapporterna har man dessutom begränsat analysen till sambandet *anställnings*sektor och partival. Vi vet med andra ord inte om Zetterbergs tes om försörjningskällans betydelse håller bättre streck i 90-talets början än vid den tid argumentet lanserades.

Maktutredningens resultat

Den svenska maktutredningen genomförde 1987 en stor intervjuundersökning om medborgarnas möjligheter att påverka närmiljö och samhälle (Petersson, Westholm och Blomberg 1989).[3] Den eventuella effekten av anställningssektor har tillsammans med en rad andra klass- och yrkesrelaterade variabler prövats mot ett flertal aspekter av medborgarengagemang och politiskt deltagande. Det visar sig att huvudmannaskap, som benämningen här lyder, ger effekt inom flera områden. Offentliganställda tar oftare kontakt med myndigheter och deltar mer i manifestationer och protester än privatanställda. Intresset för politik är (följaktligen) större och värdet för både föreningsmedlemskap och röstning högre. Det finns däremot ingen skillnad i benägenhet till initiativ i olika medborgarroller (som t ex boende, konsument och patient), dock en effekt på den egna bedömningen av möjligheten att påverka inom vissa områden.

Vad gäller de olika formerna för politiskt deltagande spelar det även roll om man befinner sig i ledande position i anställningshierarkin, dvs huruvida man huvudsakligen ger eller tar order, samt i något mindre grad om man tillhör en profession (Petersson m fl 1989:188f). Här kan alltså distinktionen privat-offentliganställd dölja viktiga inomgruppsliga skillnader, vilket skall beaktas i den kommande analysen. Vid kontroll för ett antal sociala faktorer (yrke, utbildning, inkomst, ort, invandring och kön) kvarstår effekten av huvudmannaskap på politiskt deltagande. Nu kan även en viss skillnad avseende initiativ i olika medborgarroller skönjas, där offentliganställda framstår som starkare. Däremot är känslan av att kunna påverka sin egen situation totalt sett högre bland privatanställda. I huvudsak är mönstret dock detsamma, offentliganställda är i högre grad engagerade och politiskt aktiva än privatanställda. Även här får vi en fingervisning om att effekten av anställningssektor kan variera beroende på om man är hög- eller lågutbildad, man eller kvinna, tjänsteman eller arbetare osv (Petersson m fl 1989:202ff).

Egenintresse och sektorskultur

Syftet är här att med maktutredningens medborgarundersökning som underlag granska om vissa aspekter av medborgarnas inställning till det offentliga har ett samband med vilken sektor man tillhör. Trots att maktutredarna till stor del har beaktat skiljelinjen privat-offentlig, så är vissa aspekter ännu outredda. I likhet med de senaste valundersökningarna görs distinktionen mellan offentligt eller privat *anställning*. Zetterbergs tes har alltså inte blivit prövad på detta material. Den prövning som görs av huvudmannaskapets effekter vilar på en idé om *sektorskultur*, definierat som "... att olika segment av samhället kommit att kännetecknas av en speciell kultur, en stil, ett förhållningssätt, ett sätt att tolka och förstå samhället" (Pettersson m fl 1989:184). Olika aspekter av yrkestillhörigheten kan, om hypotesen är riktig, omfatta varsin egen sektorskultur. Tanken är alltså att individens attityder och beteende som medborgare (och i andra avseenden) är kopplad till bl a vilken sektor hon eller han tillhör som anställd.

Denna intressanta idé ligger bakom den ena infallsvinkeln på skiljelinjen privat – offentlig i föreliggande text. Den andra infallsvinkeln på samma distinktion är just försörjningskälla. Här handlar det inte om någon gemensam tolkningsram eller stil, utan om rent egenintresse. Hans Zetterberg (1985b:4) frågar sig efter socialdemokraternas valseger 1985: "(V)arför skulle väljarna bita den hand som föder dem?" Ett försvar för det som i den zetterbergska terminologin kallas socialstaten (vilken ställs emot den liberala rättsstaten) är som tidigare nämnts en vinnande strategi, implicerar Zetterberg, eftersom väljarna främst ser till sitt eget ekonomiska intresse. Argumentet är att en majoritet av offentligförsörjda innebär en majoritet röster för ett oförändrat välfärdssystem. En given invändning mot att tillämpa samma skiljelinje mellan offentlig-privat "hemmahörighet" på medborgarundersökningen är förstås att Zetterbergs argument gäller väljarbeteende och att idén om egenintressets inverkan inte är relevant för material som rör helt andra saker än partisympatier. Man kan dock tänka sig att en och samma individ inte omfattar alltför motstridiga åsikter. Om det nu är så att offentliganställda röstar socialistiskt på grund av att vänsterpartier anses försvara deras utkomstkälla, så är det inte orimligt att tro att de också är mer välvilligt inställda till det offentliga i allmänhet. Omsorg om den egna ekonomin samexisterar med en positiv attityd till den sfär man tillhör i någon sorts omedveten strävan att undvika kognitiv dissonans, skulle argumentet lyda.

Hans Zetterberg har antytt förekomsten av en ny politisk dimension i Sverige, och hans idé är därför värd att tas på allvar även genom tillämpning på en annan typ av attityddata än politiska opinionsundersökningar. Två olika infallsvinklar på (den eventuella) skiljelinjen mellan privat och offentlig sektor ger dessutom en klarare bild av dess betydelse. Tilläggas

kan att jag inte avser pröva förklaringar till eventuella effekter av "privat-offentligfaktorn". Syftet är begränsat till att pröva huruvida en effekt överhuvud taget föreligger, och om så är fallet, denna effekt är oberoende av ett antal andra sociala faktorer.

Dessa två varianter på skiljelinjen privat-offentlig utgör analysens två oberoende variabler. De skall separat ställas emot medborgarnas attityder inom två områden: missnöje med offentlig verksamhet och förtroende för offentliga institutioner. Det finns två huvudsakliga skäl att välja ut de här områdena. Ett är att förekomsten av ett eventuellt samband inte undersöktes i medborgarstudien. Ett annat och viktigare skäl är behovet att ytterligare granska en variabel som visat sig ha viss effekt på bl a både röstning och politiskt deltagande i vidare bemärkelse. Mot bakgrund av detta är det angeläget att fråga sig om skillnaderna sträcker sig över flera områden. Med utgångspunkt från medborgarundersökningens idé om en sektorskultur kan man ställa upp hypotesen att offentliganställda är mindre missnöjda med offentlig verksamhet, dvs den sektor de själva är en del av, och att de också har större förtroende för offentliga institutioner. Påvisbara skillnader mellan sektorerna skulle då kunna vara uttryck för en sorts systemlojalitet bland offentliganställda som har sin grund i, eller åtminstone färgas av, vilken typ av arbetsgivare man har. Det finns givetvis ingen självklar logisk koppling mellan att få sin huvudsakliga utkomst från den offentliga sektorn och vara nöjd med offentlig verksamhet, såsom sjukvård, eller känna förtroende för offentliga institutioner, t ex myndigheter. Å andra sidan är hypotesen om en empirisk koppling inte särskilt långsökt eftersom man kan tänkas vara mer positivt inställd till den "sfär" man själv tillhör, om inte annat än för att man åtminstone till viss del känner till den bättre. Privatanställda skulle i så fall vara mer positiva till marknaden, och därmed skeptiska till offentlig verksamhet och offentliga institutioner.

De beroende variabler som valts ut för analysen är dels attityder (missnöje – icke-missnöje) till sjukvård, barnomsorg och skolan, samt förtroende för statliga myndigheter, kommunala myndigheter, riksdag och domstolar.[4] Undersökningsmodellen är enkel. Jag skall pröva de två oberoende variablerna var och en för sig mot var en av de beroende variablerna. I de fall då ett signifikant samband kan konstateras, skall varje samband kontrolleras mot variablerna kön, ålder, utbildning och yrkesgrupp.

Figur 1. Huvudmodell

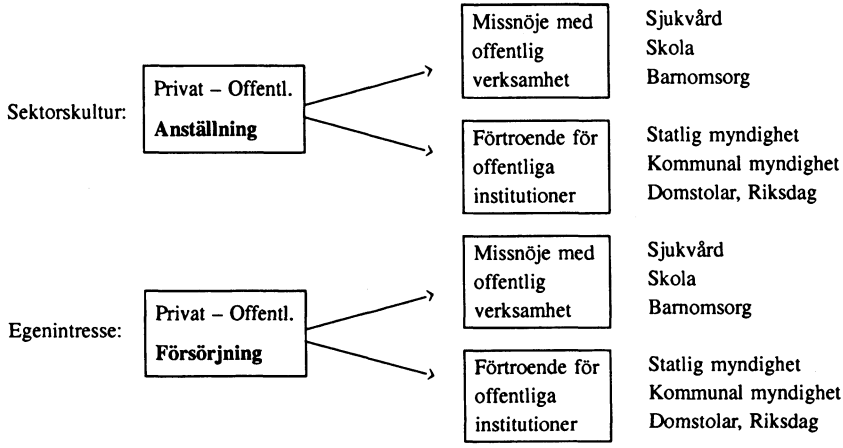

Skiljer sig sektorerna åt?

Innan de första resultaten presenteras är det på sin plats att precisera de oberoende variablerna. Med "privatanställda" avses exakt vad termen anger, förvärvsarbetande inom privata sektorn. Offentliganställda omfattar anställda inom stat och kommun eller i det som maktutredningen benämner gränsorganisationer: statliga bolag, affärsverk och "annan statlig verksamhet". Försörjningsvariabeln är i stort en tillämpning av Hans Zetterbergs egen operationalisering. Privatkategorin omfattar både privatanställda och egna företagare (inkl jordbrukare), medan offentligkategorin, förutom anställda i stat och kommun, även omfattar ålders- och sjukpensionärer och arbetslösa.[5] De tre sistnämnda grupperna går hos Zetterberg under beteckningen "kassaklienter".

Tabell 1. Variansanalys med anställningssektor som oberoende variabel

Anställningssektor		Pr>F	R^2	N
Offentlig verksamhet	skola:	0,24	0,006	307
	barntillsyn:	0,58	0,001	230
	sjukvård:	0,62	0,000	996
Offentliga inst	kommunal mynd:	0,00	0,013	1268
	statlig myndigh:	0,00	0,024	1261
	domstolar:	0,02	0,004	1220
	riksdag:	0,00	0,007	1237

Tabell 2. Variansanalys med försörjningskälla som oberoende variabel

Försörjningskälla		Pr>F	R^2	N
Offentlig verksamhet	skola:	0,29	0,003	346
	barntillsyn:	0,55	0,001	252
	sjukvård:	0,40	0,001	1403
Offentliga inst	kommunal mynd:	0,00	0,016	1801
	statlig myndigh:	0,00	0,024	1786
	domstolar:	0,17	0,001	1695
	riksdag:	0,00	0,013	1748

De intervjuade har fått placera sig på en skala från 0 till 10. Vad gäller eventuella erfarenheter av sjukvård, barnomsorg och skola det senaste året löper skalan från "inget missnöje" (0) till "mycket stort missnöje" (10) med 5 som mittenvärde. Vad gäller attityder till offentliga institutioner löper skalan från "inget förtroende" till "mycket stort förtroende".

Av tabellerna framgår det att indelningen privat-offentlig sektor ger visst utslag på "förtroendevariablerna", även om effekten är mycket liten. Det verkar alltså som om graden av förtroende för offentliga institutioner påverkas något av anställningssektor och försörjningskälla i vidare mening. Enda undantaget är att det inte föreligger någon statistiskt signifikant skillnad mellan privat- och offentligförsörjdas förtroende för domstolarna. Vi kan däremot konstatera att medborgarnas grad av missnöje med sjukvård, skola och barntillsyn saknar säker koppling till anställningssektor.[6] Det finns med andra ord ingen täckning för hypotesen att offentliganställda skulle vara mindre missnöjda med offentlig service inom berörda områden. Att hypotesen inte håller bättre streck om man vidgar gruppen till att omfatta pensionärer, s k "kassaklienter" och egenföretagare är inte särskilt förvånande. En reservation bör dock infogas med anledning av de låga n-talen. Urvalet har i en del fall krympt ned till mindre än 10% av totala antalet intervjuade.

Korrelationsmåttet R^2 anger den oberoende variabelns förklaringskraft, och vi ser att alla sambanden är mycket svaga. Skiljelinjen privat-offentlig är dock mest markerad vad gäller förtroende för kommunala och statliga myndigheter. Lägsta inverkan har faktorn på medborgarnas förtroende för domstolarna, medan riksdagen hamnar i en mellanposition. Det visar sig vidare att offentligkategorierna genomgående har ett högre genomsnittsvärde, vilket alltså innebär en högre grad av förtroende bland offentliganställda. Vi ser också att inkluderandet av huvudsakligen pensionärer och egenföretagare enbart marginellt påverkar fördelningen. De flesta av de intervjuade tycks ha placerat sig i mitten på skalan, och hyser alltså varken stort eller litet förtroende för institutionerna. Dock är förtroendet högre för våra domstolar och för riksdagen än för offentliga myndigheter.

Tabell 3. Medelvärden på attitydskalan 0–10.

	Anställningssektor		Försörjningskälla	
	Offentlig	Privat	Offentlig	Privat
Kommunal myndighet	5,1	4,6	5,2	4,6
Statlig myndighet	5,3	4,7	5,3	4,7
Riksdagen	6,0	5,6	6,1	5,6
Domstolarna	6,4	6,2		

Den första slutsatsen är med andra ord dels att det finns ett visst, om än mycket svagt, samband mellan sektorstillhörighet och förtroende för offentliga institutioner, och att sambandet går i en riktning: Det är bland offentliganställda respektive -försörjda förtroendet är högre. Kvarstår då skillnaderna när andra faktorer beaktas? Det samband som har spårats kan ju vara en effekt av exempelvis en bakomliggande variabels inverkan. Dessutom kan effekten av privat – offentligfaktorn variera mellan olika grupper av medborgare. Jag har valt att kontrollera för kön, utbildning, ålder och yrkesgrupp genom att dels se på vad kontrollvariabeln sammantaget har för inverkan på sambandet mellan sektor (i båda varianter) och attityder, dels genom att se hur eventuella samband fördelar sig mellan olika grupper.

Skensamband eller reell effekt?

Kontroll för kön

Merparten av offentliga sektorns anställda är kvinnor. Det är därför av vikt att kontrollera att de samband som konstaterats inte i själva verket beror på attitydskillnader mellan könen. Ett sammanfattande mått på könsfaktorns inverkan erhålls genom regression. Det framgår då att den uppmätta effekten av kön inte är statistiskt signifikant. Det saknas med andra ord stöd i materialet för hypotesen att män och kvinnor skiljer sig åt avseende förtroende för offentliga institutioner. Effekten av anställningssektor/försörjningskälla kvarstår därmed. Sambandens styrka är dessutom i princip oförändrade. Den sammanlagda förklaringskraften för kön och sektor är vidare mycket svag. Skiljelinjen privat/offentlig (i båda fallen) ger dock "störst" utslag på förtroende för statliga myndigheter. Sambandet är svagast mellan anställningssektor och förtroende för domstolarna, som ju också uppvisade lägst förklarad varians i föregående avsnitt.

Tabell 4. Attitydfördelning mellan män och kvinnor.

	Anställningssektor		Försörjningskälla	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Kommunal myndighet	0,12	0,08	0,16	0,07
Statlig myndighet	0,14	0,13	0,19	0,11
Riksdagen	0,08	0,10	0,14	0,09
Domstolarna	0,04	0,07		

Ytterligare en fråga är om privat – offentligfaktorn är mer markerad, dvs har större betydelse bland män eller kvinnor. Sambandsmåtten (Pearson's r) i tabell 4 ger vid handen att skillnaden är något större bland män. Detta är tydligast när även pensionärer och egenföretagare beaktas (försörjningsvariabeln) och, bland enbart "anställda", vad gäller förtroendet för kommunala myndigheter. Den information som en korstabulering tillhandahåller kan göra oss uppmärksamma på inom vilka delkategorier skillnaderna mellan privat och offentlig anställning respektive försörjning är störst, var på attitydskalan skillnaderna ligger, samt enstaka fall som avviker från huvudmönstret.

Mönstret bland männen är i stort sett likartat oberoende av objekt (den beroende variabeln): En i stort sett lika stor andel privat- som offentliganställda är ljumma, dvs hyser varken stort eller litet förtroende, och olikheterna är som regel störst bland dem som placerat sig från 2–4 resp 6–8 på ursprungsskalan. I allt väsentligt bekräftar en titt på procentfördelningen över alla kategorier de resultat som erhölls genom regression. Mäns och kvinnors attityder fördelar sig ungefär lika. Ibland förstärks dock sektorsskillnaderna av skillnader mellan könen. Exempelvis så är differensen störst mellan privatanställda män och offentliganställda kvinnor bland de som har lägst förtroende för offentliga myndigheter (ca 5 procents differens). Noteras kan också att offentliganställda/försörjda män skiljer ut sig som den enskilda grupp som har störst förtroende för statliga myndigheter (4,8 resp 8,0 procent).

Kontroll för utbildning

Utbildningsnivå är en faktor som ofta anses påverka individers attityder och beteenden. Kopplingen mellan utbildning och politiskt deltagande t ex, är enligt författarna till Medborgarnas makt "... ett av de bäst belagda sambanden i internationell politisk sociologi". Välutbildade medborgare är som regel mer politiskt aktiva än lågutbildade. Resultaten från medborgarundersökningen avviker inte från detta mönster, men sambandens styrka varierar mellan olika deltagandeformer. Skillnader i utbildning ger störst utslag på bl a benägenheten att ta egna kontakter, med exempel-

vis kommunala och statliga tjänstemän, och administrativ kompetens (Petersson m fl 1989:190f). Mot bland annat denna bakgrund är det motiverat att undersöka hur utbildning relaterar till sektorsvariablerna.

Även här kvarstår sambanden mellan privat/offentlig och förtroende för offentliga institutioner efter kontroll för utbildning. Vad gäller förtroendet för domstolarna är dock sambandet alltför lågt för att vara signifikant på 5%-nivån. Förutom i just detta fall har utbildningsfaktorn inte alls eller bara marginellt påverkat sambandens styrka. Sambandet är starkast mellan oberoende variabler och förtroende för statliga myndigheter. Effekten av utbildning är i ett enda fall tillförlitlig för generaliseringar, nämligen för förtroendet för domstolarna. Den samlade förklaringseffekten är mycket låg (R^2 = 0,024 som högsta värde).

Tabell 5. Attitydfördelning över utbildningsnivåer.

	Anställningssektor			Försörjningskälla		
	låg	medel	hög	låg	medel	hög
Kommunal myndighet	0,13	0,07	0,12	0,15	0,08	0,14
Statlig myndighet	0,15	0,14	0,13	0,13	0,16	0,15
Riksdagen	0,16	0,07	0,05	0,12	0,11	0,11
Domstolarna	0,01	0,04	0,05			

Utbildningsfaktorn har delats in i tre nivåer: låg, mellan och hög. Indelningen tar hänsyn till äldre såväl som nyare utbildningsformer. Som lågutbildade räknas de som gått upp till avslutad grund- eller folkskola. Till mellankategorin hänförs de som därutöver har realexamen, gått yrkesskola eller 2-årigt gymnasium eller fackskola. Högutbildade är de som minst avslutat 3-årig teoretisk gymnasielinje.[7] Bilden är här inte entydig. Vad gäller förtroende för kommunala myndigheter finns de största skillnaderna mellan privat och offentligförsörjda resp anställda bland låg- och högutbildade, medan skillnaderna fördelar sig jämnare när det är fråga om förtroende för statliga myndigheter. Skillnaderna mellan privat och offentligkategorierna avseende förtroende för riksdagen är störst bland lågutbildade. I några fall förstärker utbildningsnivån skillnaderna.[8] Högutbildade privatanställda är de som i minst utsträckning har stort förtroende för kommunala myndigheter samt riksdagen (1,7 resp 5,3 procent). Lågutbildade offentliganställda är största gruppen bland de som har högst förtroende för riksdagen och statliga myndigheter (12,8 resp 5,1 procent). Lågutbildade privatanställda respektive försörjda är de som i högst grad är misstrogna mot samma institutioner.

Kontroll för ålder

Kan erhållna skillnader mellan privat och offentliggrupper ha att göra med åldersskillnader? En tänkbar hypotes vore ju att äldre människor är mer auktoritetsbundna och därför hyser större förtroende för myndigheter och andra offentliga institutioner, liksom att yngre personer är mer benägna att ifrågasätta och misstro desamma. Denna faktor är även relevant att beakta med tanke på att alla ålderspensionärer är inkluderade i försörjningsvariabeln.

Sambandet mellan ålder och de beroende variablerna har i båda fallen passerat den kritiska signifikansgränsen. Detta är en kontrollvariabels första riktiga inbrytning i analysen. Vad gäller förtroendet för domstolarna är det dessutom enbart för ålder som ett signifikant samband erhållits. Åldersskillnadernas effekt är till och med något större än offentlig/privatfaktorns, vars effekt dock kvarstår. Åldersfaktorn försvagar de flesta av sambanden, särskilt mellan typ av försörjningskälla och förtroende för institutionerna. Undantaget är anställningsektorns inverkan på förtroendet för riksdagen, där vi i stället kan skönja en interaktionseffekt. Eftersom födelsetal, inte uppnådd ålder, är variabelvärden, så innebär ett negativt samband här att förtroendet ökar ju äldre man blir. Som tidigare, är den samlade förklaringskraften mycket låg, närmast obefintlig (mellan 0,02 och 0,05 i förklarad varians).

Tabell 6. Attitydfördelning mellan åldersgrupper.

	Anställningssektor			Försörjningskälla		
	16–30	31–50	51–80	16–30	31–50	51–80
Kommunal myndighet	0,15	0,10	0,01	0,14	0,11	0,01
Statlig myndighet	0,16	0,13	0,09	0,15	0,14	0,05
Riksdagen	0,17	0,07	–0,02	0,18	0,08	0,01
Domstolarna	0,10	0,04	–0,03			

Även åldersvariabeln är här indelad i tre olika kategorier, "unga, medelålders och äldre". En indelning i enbart två kategorier, exempelvis vid 40, synes mig alltför grov, medan en mer finfördelad indelning skulle göra resultaten svåra att överblicka. Gränsdragningen vid 30 vilar på en tanke att många stadgar sig yrkes-, bostads- och familjemässigt senast runt denna ålder. 50-årsgränsen skiljer ungefärligt ut 40- och 50-talisterna från övriga. Dessutom gör denna indelning att äldrekategorin inte omfattar alltför få personer i förhållande till de andra nivåerna.

Skillnaderna mellan privat–offentligkategorierna är genomgående störst i den yngsta åldersgruppen, något mindre i mellangruppen och minst i äldregruppen. En annan intressant tendens är, som vi ovan förutspådde,

att förtroendet också är lägre i den yngsta generationen och högre bland de äldsta. Privatanställda/försörjda mellan 16 och 30 år är de enskilda gupper som har lägst förtroende för kommunala och statliga myndigheter samt riksdag. Deras andel är runt 5 procent större än den äldsta åldersgruppen. Skillnaderna härvidlag är något större i försörjningskategorin. Äldre offentligförsörjda har störst förtroende för samma institutioner (8,3; 8,0; 17,9 procent respektive) medan skillnaden privat–offentlig inte på samma sätt gör sig gällande bland de äldre anställda som angett att de har högt förtroende för institutionerna.

Kontroll för yrkesgrupp

Det är inte en orimlig tanke att de skillnader som inledningsvis konstaterades till stor del avspeglar skillnader mellan arbetare och tjänstemän, och allstå avspeglar en klass- snarare än en sektorsskillnad, i motsats till vad Zetterberg påstått. Det visar sig också att yrkesgrupp har signifikant effekt på alla beroende variabler utom förtroende för riksdagen (och vad gäller försörjningskälla, förtroende för kommunala myndigheter). Men sambandet mellan privat-offentlig och de beroende variablerna finns fortfarande kvar, även om domstolsvariabeln åter skiljer ut sig genom att inte passera signifikantstestet. Yrkesvariabeln har endast i liten grad försvagat sambanden mellan oberoende och beroende variabler. Värdena för anställningssektor/försörjningskälla är också genomgående något högre, vilket tyder på att denna variabel har något större förklaringskraft.[9] Sektorskillnaderna kan med andra ord inte vara underordnade den mer klassbetonade skillnaden mellan arbetare och tjänstemän. Återigen är den förklarade variansen mycket låg, kring 0,02.

Tabell 7. Attitydfördelning mellan yrkesgrupper.

	Anställningssektor		Försörjningskälla	
	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän
Kommunal myndighet	0,08	0,10	0,13	0,11
Statlig myndighet	0,11	0,14	0,13	0,16
Riksdagen	0,08	0,07	0,10	0,12
Domstolarna	0,02	0,07		

Yrkesgrupp har delats in i två nivåer: arbetare och övriga. Ingen skillnad har alltså gjorts mellan tjänstemän i låg, mellan och hög ställning (inklusive företagsledare), utan indelningen grundar sig på den konventionella skiljelinjen mellan yrken inom och utanför produktionen. Indelningen motsvarar även den fackliga organiseringen av LO å ena sidan och TCO

och SACO/SR å andra sidan (Petersson m fl 1987:177). Då anställningssektor är en av variablerna faller "icke-anställda", dvs bönder och småföretagare, automatiskt bort i datakörningen. Resultaten i första kolumnen, tabell 7, gäller därför enbart arbetare och tjänstemän. Kontrollen för sambanden mellan försörjningskälla och förtroende är annorlunda eftersom kategorin privatförsörjda även omfattar egenföretagare. Här blir indelningen alltså ännu grövre.

Skillnaderna mellan privat- och offentlig*anställda* är något större bland tjänstemännen när det gäller förtroende för statliga och kommunala myndigheter samt domstolarna. Om vi tittar på sambandet försörjningskälla–förtroende, är bilden delvis annorlunda. När det gäller förtroende för kommunala myndigheter är skillnaderna större bland arbetare; när det gäller statliga myndigheter är skillnaderna större bland "övriga". Ca en tiondel av de privatanställda arbetarna har ett mycket lågt förtroende för statliga och kommunala myndigheter. Offentliganställda tjänstemän är den största gruppen i andra extremen (4,8 resp 4,3 procent). Störst förtroende för riksdagen har dock offentliganställda/försörjda arbetare.

Den oansenliga faktorn

Den förklarade variansen har genomgående varit mycket låg, i synnerhet med tanke på att urvalet är ovanligt stort (se tabell 1 och 2). Om det primära syftet här hade varit att förklara lågt respektive högt förtroende för offentliga institutioner vore resultatet tämligen otillfredsställande. Nu var så inte fallet, utan frågeställningen gällde förekomsten av en reell skiljelinje mellan offentlig och privat samhällssfär utifrån två infallsvinklar: försörjningskälla och anställningssektor. Bland de beroende variabler som valdes ut konstaterades en låg, men ändå viss effekt på medborgarnas förtroende för offentliga institutioner. Ett statistiskt signifikant samband har efter viss kontroll kvarstått vad gäller förtroende för riksdagen, statliga och kommunala myndigheter. Beaktandet av andra sociala faktorer gav emellertid utförligare kunskap om var dessa skillnader är tydligast.

Huvudtendensen, som framkom från början, är att förtroendet för dessa institutioner är högre bland offentliganställda resp försörjda. Därutöver ökar sannolikheten att hysa stort förtroende om man är tjänsteman, äldre (51–80 år) och lågutbildad. Sannolikheten för att vara misstrogen ökar om man är ung (16–30), lågutbildad och arbetare. Kontrollvariablerna hade i många fall högst marginell inverkan på sambanden mellan beroende och oberoende variabler. Åldersvariabeln, eller generationsfaktorn, försvagade dock alla samband på ett mer tydligt sätt. Det har också visat sig att resultaten inte i någon avgörande grad skiljer sig mellan de två oberoende

variablerna, vilket inte är särskilt förvånande med tanke på att den ena är en sorts utvidgning av den andra.

Finns det då, för att återknyta till resonemanget i inledningen, något stöd analysen för idén att anställningssektor utgör en ny politisk dimension i Sverige? För att med kraft driva hem ett sådant argument är sambanden besvärande låga. Andra faktorer spelar uppenbarligen stor roll för förklaringen av de medborgarattityder som stått i fokus. Man skulle dessutom ha förväntat sig signifikanta samband mellan sektor och missnöje med offentliga institutioner om tesen haft ordentlig bärkraft. Man kan hävda att de som i egenintresse eller av andra skäl röstar på partier som är den offentliga sektorns försvarare, rimligtvis också borde vara mer nöjda med dess verksamhet på sådana vitala områden som skola och sjukvård, än de som väljer andra partier, om nu skiljelinjen mellan privat och offentlig sektorstillhörighet är betydelsefull.

Å andra sidan finns det i alla fall stöd i materialet för hypotesen att det existerar en skiljelinje mellan privat och offentlig sektor, inte enbart avseende politiskt deltagande, som maktutredarna visat, utan även vad gäller förtroende för viktiga samhällsinstitutioner. Risken för att vi har att göra med ett skensamband är förstås inte helt utesluten, men sambandet har kvarstått efter prövning av i alla fall några viktiga sociala faktorer. Det är också möjligt att en utvidgning av analysen hade visat att sektorsvariabeln har viss inverkan på fler områden. Skillnaderna är dessutom större i lägre åldrar. Detta överensstämmer med resultaten från senaste valundersökningen och kan betyda att skiljelinjen kommer ha större betydelse i framtiden än vad den var år 1987.

Huvudintrycket måste ändå sägas vara att Zetterbergs idé från 1985 inte funnit nämnvärt stöd i det material som har prövats. I den mån det finns en skiljelinje mellan privat och offentligförsörjda, så avspeglar den sig oerhört svagt i medborgarnas attityder gentemot det offentliga, såsom det har mätts i medborgarundersökningen. Dessutom har effekterna av försörjningskategorin inte mer än marginellt skilt sig från vad som gäller anställningssektor. Det underliggande antagandet om egenintresse bakom politiskt handlande, som Zetterberg ger uttryck för, har för övrigt visat sig ha begränsat förklaringsvärde inom statsvetenskapen.[10] Även andra mekanismer än den snäva rationaliteten bör därför ligga bakom såväl våra handlingar som våra attityder, något som postuleras bort i Zetterbergs ansats. Inte heller tanken på att offentlig- respektive privatanställda skulle vara präglade av en särskild sektorskultur motsvaras i denna analys av några markanta attitydskillnader. Det är givetvis tänkbart att en mindre grov sektorsindelning hade resulterat i ett tydligare utslag. Slutsatsen är, att ett gemensamt förhållningsätt i de avseenden som här granskats är oerhört svagt.

NOTER

[1] Artikeln är en reviderad version av min kurspromemoria på statsvetenskapliga institutionens metodkurs. För värdefulla synpunkter och/eller tålamod med ständiga frågor kring mått och metodik vill jag främst tacka Shirin Ahlbäck, Jan Assarson, Bo Rothstein och Torsten Svensson.

[2] Exempel på nyutkomna böcker är Kjell-Olof Feldt: *Rädda Välfärdsstaten!* Norstedts, Anders Isaksson: *Alltid mer, aldrig nog: om medborgaren staten och välfärden.* T Fischer & Co, och Bo Rothstein: *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik.* SNS Förlag.

[3] Urvalet omfattade 2 688 personer i åldrarna 16–80 år. Totalt genomfördes 2071 intervjuer. Detta innebär ett bortfall på 22,1% av nettourvalet på 2 658 personer. Även utländska medborgare mantalsskrivna i Sverige ingår i undersökningen.

[4] De intervjuade tillfrågades även om missnöje med boende, kapitalvaruinköp och arbete, samt om förtroende för de politiska partierna, de stora intresseorganisationerna, de privata storföretagen och nyhetsrapporteringen i massmedia. Se Petersson, Westholm och Blomberg, 1989, kap 2 resp kap 8.

[5] Zetterberg har ingen gränskategori motsvarande den i Medborgarnas makt. Eftersom indelningen är mellan lönearbetare i privat resp offentlig tjänst antar jag att statliga bolag etc har hänförts till offentligkategorin. Två grupper av (vuxna) medborgare faller utanför Zetterbergs indelning, nämligen hemarbetande under 65 år och studerande (eftersom de medel staten utbetalar till dem till stora delar måste återbetalas.

[6] Med ledning av P-värdet (Pr>F) ser vi hur stor skillnaden är för att det *inte* föreligger någon skillnad mellan de två värdena på oberoende variabel, i detta fall privat offentlig anställning respektive försörjning. Värden så låga som 0,0001 innebär att "risken" är en på tiotusen att urvalet uppvisar en skillnad som inte finns i populationen, dvs Sveriges vuxna befolkning. En vanlig gräns för att avgöra statistisk signifikans, och den nivå som fortsättningsvis kommer tillämpas, är 0,05, vilket alltså innebär 95% säkerhet för slutsatsen att skillnad föreligger.

[7] Indelningen är densamma som tillämpats i makturedningen.

[8] Två exempel: Bland de som har relativt stort förtroende för kommunala myndigheter (7–9 på ursprungsskalan) är skillnaderna störst mellan lågutbildade privatanställda och högutbildade offentliganställda; bland de med relativt litet förtroende för statliga myndigheter är skillnaden störst mellan medelutbildade offentliganställda och högutbildade privatanställda.

[9] Betavikterna för yrkesgruppsfaktorn löper från 0,023 till 0,064 (domstolsvariabeln undantagen). Motsvarande värden för anställning/försörjning är 0,077 till 0,152.

[10] Se Rothstein 1994, s 147–151, och där angivna referenser.

REFERENSER

Feldt, K-O (1994) *Rädda Välfärdsstaten!* Norstedts.

Holmberg, S. Gilljam & M. (1987) *Väljare och val i Sverige.* Stockholm: Bonniers.

Gilljam, M. & Holmberg, S. (1990) *Rött, blått, grönt.* Stockholm, Bonniers.

Gilljam, M. & Holmberg, S. (1992) *Väljarna inför 90-talet.* Stockholm: Norstedts Juridik.

Isaksson, A. (1994) *Alltid mer, aldrig nog: om medborgaren, staten och välfärden,* T Fischer & Co.

Petersson. O., Westholm, A. & G. Blomberg (1989) *Medborgarnas makt,* Stockholm: Carlssons.

Rothstein, B. (1994) *Vad bör staten göra: om välfärdsstatens moraliska och politiska logik,* SNS.

Zetterberg, H. (1985a) "Försörjning och röstning", i *Sifo Indikator,* 1985:3.

Zetterberg, H. (1985b) "Socialstatens seger över den liberala rättsstaten", i *Sifo Indikator*, 1985:3.

SUMMARY

Ingrid Widlund

Are public sector employees different? Sectorial and citizen attitudes in Swedish politics.

This article raises the question whether it makes a difference for people's attitudes towards the public sector to be employed by, or have their main income from, the private or the public sector. An analysis based on quantitative data from 1987 reveals that these dividing lines had no significant effect on the level of discontent with public activities such as health care, child care and eldercare, but proved to have a slight effect on attitudes to public institutions: state authorities, municipal authorities, the courts and parliament (*Riksdagen*). Public employees have somewhat greater confidence in these institutions. This effect remained more or less intact as tested against gender, education, age and occupation. The main conclusion however is that the impact of both type of employment and source of income is far too low to support the general idea that public/private affiliation in these respects is has any real importance for citizen attitudes in Sweden.